

Sociaal-demografische rekeningen

Sinds vorig jaar publiceert het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) Sociaal-demografische rekeningen (SDR). Het beoogde doel van de SDR is jaarlijks zo actueel mogelijke informatie te verschaffen over de structuur en dynamiek van de bevolking, met andere woorden over de omvang van verschillende bevolkingsgroepen en de veranderingen die hierin optreden. Tot dusver zijn twee publicaties uitgekomen, respectievelijk over de maatschappelijke participatie¹ en over de huishoudenssituatie².

Maatschappelijke participatie

Het al dan niet werken is een belangrijk, soms dominerend, facet van onze samenleving. Economisch gezien is arbeid een der productiefactoren; het genereert (mede) onze welvaart. In maatschappelijk opzicht dient arbeid overigens ruim opgevat te worden: naast betaalde arbeid betreft het ook bepaalde werkzaamheden in het eigen huishouden en vrijwilligerswerk. Niettemin is het verrichten van arbeid niet de enige maatschappelijke activiteit van belang. Mensen nemen, meestal op jonge leeftijd, deel aan het onderwijs; dit kan gezien worden als een investering die later rendement oplevert, niet alleen voor de persoon zelf maar ook voor de maatschappij. Anderen hebben geen betaalde werkkring hoewel zij dat wel zouden willen en daar ook moeite voor doen (werkzoekenden); er is echter in het productieproces geen plaats voor ze. Weer anderen staan buiten de beroepsbevolking vanwege arbeidsongeschiktheid. Op latere leeftijd treedt men terug uit de arbeidsmarkt vanwege pensionering. De jongste kinderen (circa 0-3 jarigen) vormen in dit opzicht een specifieke bevolkingsgroep; deze wordt voornamelijk door verzorgings-afhankelijkheid gekarakteriseerd.

Het is evident dat voor beleidsdoel-einden goede cijfers beschikbaar dienen te zijn over omvang en samenstelling van al deze bevolkingsgroepen en de veranderingen die daarin optreden. Voor een belangrijk deel worden deze door het CBS geleverd. Om te beginnen is de samenstelling van de bevolking van Nederland als geheel nauwkeurig bekend uit de bevolkingsstatistieken.

Over de onderwijsdeelname is veel bekend uit integrale tellingen bij scholen en andere onderwijsinstellingen. De Arbeidskrachtentellingen (AKT) en de in de plaats daarvan gekomen doorlopende Enquête beroepsbevolking (EBB) leveren gedetailleerde cijfers op over de beroepsbevolking. Daarnaast bestaan nog verschillende bronnen betreffende het gebruik van sociale uitkeringen. Problemen ontstaan echter als deze cijfers in combinatie moeten worden gebruikt. Telt men op grond van de verschillende statistieken alle onderwijsvolgenden, werkenden, werkzoekenden, huisvrouwen en -mannen, arbeidsongeschikten en dergelijke bij elkaar op, dan komt men op een groter aantal personen uit dan Nederland telt! Dit komt onder andere omdat mensen zowel onderwijs kunnen volgen als een (deeltijd)baan uitoefenen of omdat men (gedeeltelijk) arbeidsongeschikt kan zijn en toch werken. Bovendien zijn er verschillen in onderzoeksopzet en moet rekening worden gehouden met steekproeffouten. Er is dan statistische integratie van de verschillende uitkomsten nodig om op bevolkingsniveau tot samenhangende en consistente informatie te komen.

Huishoudenssituatie

De wijze waarop personen met elkaar samenleven in huishoudens is vanuit economisch gezichtspunt van belang omdat beslissingen over arbeidsaanbod en over de consumptieve bestedingen veelal sterk samenhangen met het type huishouden waartoe men behoort. Verder zijn huishoudens in de demografie belangrijk, omdat het krijgen van kinderen sterk verband houdt met de manier van samenleven. Daarnaast spelen huishoudens een rol in het huidige sociale-zekerheidsstelsel: de huishoudenssamenstelling is vaak van invloed op het toekennen en de omvang van een uitkering. Tot slot hangen het aantal en de typen woningen in ons land nauw samen met het aantal en de soorten huishoudens.

Het probleem hier is dat uit vele bronnen gegevens af te leiden zijn over de bevolking in huishoudens maar dat deze elkaar ten dele tegenspreken. Ook hier zal integratie van uitkomsten

Rubrieken

tot verbetering van informatie kunnen leiden.

Dynamiek

Inzicht in maatschappelijke ontwikkelingen kan worden verkregen door regelmatig structuurgegevens over de bovengenoemde aspecten van de maatschappelijke situatie samen te stellen. Bij vergelijking constateert men dan netto veranderingen, bij voorbeeld een afnemende van het aantal onderwijsvolgenden of een toeneming van de eenpersoonshuishoudens. Veel meer inzicht wordt echter verkregen als ook de componenten van die veranderingen zelf worden gemeten, c.q. de in-, door- en uitstroom. Dit kan onder andere door van dezelfde personen de maatschappelijke activiteit of huishoudenssituatie nu te vergelijken met die van een jaar geleden of door beschikbare demografische stroomcijfers te analyseren. Dan wordt zichtbaar in welke mate een netto verandering van de onderwijsbevolking bepaald wordt enerzijds door de instroom van jonge kinderen die voor het eerst naar school gaan en anderzijds door de uitstroom van jongeren die hun schoolloopbaan hebben afgesloten en al dan niet een werkkring hebben gevonden. In het geval van de huishoudensvorming is de netto mutatie van het aantal eenpersoonshuishoudens onder meer bepaald door het uit huis gaan van jongeren en het gaan samenwonen van alleenstaanden. Voor samenhangende statistische informatie over de hierbedoelde dynamiek binnen de bevolking en voor de afzonderlijke bevolkingsgroepen zijn specifieke cijferproducties noodzakelijk.

1. De publicatie heeft als titel *Sociaal-demografische rekeningen: maatschappelijke participatie en mobiliteit; methodebeschrijving en toepassing voor 1980-1985*, en is verkrijgbaar bij SDU of de boekhandel.

2. De titel van deze publicatie luidt *Sociaal-demografische rekeningen: bevolking in huishoudens; methodebeschrijving en toepassing voor 1985/86*, en is eveneens verkrijgbaar bij SDU of de boekhandel.

Tabel 1. Maatschappelijke participatie en mobiliteit; bevolking naar voornaamste activiteit, 1984

	Nog niet schoolgaand	Onderwijs volgend	Arbeid verrichtend	Anderszins actief	Totale bevolking
	x 1 000				
Bevolking op 1 januari (=100%)	709	3.421	4.582	5.682	14.395
	%				
<i>Uitstroom naar:</i>					
nog niet schoolgaand	25,4		0,1	0,2	
onderwijs volgend		4,0		3,8	
arbeid verrichtend		3,0	5,9		
anderszins actief	0,3				
Sterfte	0,1	0,0	0,3	1,8	0,8
Emigratie	0,6	0,4	0,5	0,3	0,4
Totale uitstroom	26,4	7,4	6,8	6,1	1,2
<i>Instroom uit:</i>					
nog niet schoolgaand		5,3		0,0	
onderwijs volgend			3,0	1,8	
arbeid verrichtend		0,1		4,7	
anderszins actief		0,3	4,7		
Geboorte	24,4				1,2
Immigratie	0,7	0,6	0,4	0,3	0,4
Totale instroom	25,1	6,3	8,1	6,8	1,6
Mutatie (instroom-uitstroom)	-1,3	-1,1	1,3	0,7	0,4
	x 1 000				
Bevolking op 1 januari van het volgende jaar	700	3.378	4.645	5.731	14.454

Tabel 2. Maatschappelijke participatie en mobiliteit; bevolking naar voornaamste activiteit, 1980-1984

	Onderwijs volgend			Arbeid verrichtend			Anderszins actief		
	1980	1982	1984	1980	1982	1984	1980	1982	1984
	x 1 000								
Bevolking op 1 januari (=100%)	3.564	3.473	3.421	4.751	4.640	4.582	5.064	5.451	5.682
	%								
<i>Uitstroom naar:</i>									
nog niet schoolgaand				0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2
onderwijs volgend							3,2	3,2	3,8
arbeid verrichtend	4,2	3,5	4,0	6,7	7,7	5,9			
anderszins actief	2,6	2,8	3,0						
Sterfte	0,0	0,0	0,0	0,4	0,3	0,3	1,9	1,8	1,8
Emigratie	0,4	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5	0,2	0,3	0,3
Totale uitstroom	7,2	6,8	7,4	7,7	8,6	6,8	5,4	5,5	6,1
<i>Instroom uit:</i>									
nog niet schoolgaand	4,9	5,1	5,3				0,0	0,0	0,0
onderwijs volgend				3,2	2,7	3,0	1,9	1,8	1,8
arbeid verrichtend	0,2	0,1	0,1				6,3	6,5	4,7
anderszins actief	0,1	0,3	0,3	3,4	3,8	4,7			
Geboorte									
Immigratie	0,9	0,6	0,6	0,6	0,3	0,4	0,7	0,4	0,3
Totale instroom	6,1	6,1	6,3	7,2	6,8	8,1	8,9	8,7	6,8
Mutatie (instroom-uitstroom)	-1,1	-0,7	-1,1	-0,5	-1,8	1,3	3,5	3,2	0,7
	x 1 000								
Bevolking op 1 januari v.h. volgende jaar	3.524	3.444	3.378	4.723	4.552	4.645	5.244	5.627	5.731

Rekeningen

De doelstelling om door statistische integratie inzicht te verschaffen in de bevolkingsdynamiek was voor het Centraal Bureau voor de Statistiek aanleiding de Sociaal-demografische rekeningen (SDR) samen te stellen. Tot op heden zijn, zoals vermeld, twee afzonderlijke studies verschenen, een over de maatschappelijke participatie van de bevolking, en een ander over de bevolking in huishoudens. Beide zijn nog voornamelijk methodologisch van aard; de gepresenteerde cijfers hebben respectievelijk betrekking op de periode van 1 januari 1980 tot 1 januari 1985 en het jaar 1985. Dit artikel biedt een kennisgeving met deze gegevens en de aard daarvan, alsmede met de uitgangspunten voor verdere ontwikkelingen. Voor een meer uitgebreide verantwoording van de toegepaste integratietechnieken en voor gedetailleerde cijfers zie men deze publikaties.

In de eerste uitwerking van de SDR die hier wordt getoond zijn het nog niet naar school gaan, het volgen van onderwijs, het werken in een betaalde werkkring (twintig uur en meer per week) en het anderszins actief zijn als categorieën van maatschappelijke participatie opgenomen; het criterium voor deze indeling is in principe de voornaamste bezigheid in termen van tijdsbesteding geweest. De positie in het huishouden wordt beschreven aan de hand van de categorieën eenpersoonshuishouden, kind respectievelijk ander in meerpersoonshuishouden en de bevolking van inrichtingen, instellingen en tehuizen (de zogenaamde institutionele huishoudens). In beide modules van de SDR zijn geslacht en leeftijd (sgroep) als achtergrondvariabelen gehanteerd.

In de rekeningen komen twee typen gegevens voor, standgegevens en stroomgegevens. Telkens gaat het om het aantal personen in de desbetreffende groep. Standen geven een situatie weer, de structuur van de bevolking op een bepaald moment, hier op 1 januari van een bepaald jaar. Stroom geven veranderingen weer; hierin komt de dynamiek in de bevolking tot uitdrukking. Het betreft hier transities, hetgeen betekent dat de situatie aan het eind van de periode (een jaar) met die aan het begin wordt vergeleken. Hieruit volgt dat niet noodzakelijk alle gebeurtenissen in de periode worden geteld.

Ten einde een dergelijk volledig en samenhangend beeld van de bevolking te verkrijgen, is het nodig gegevens uit verschillende bronnen bijeen te brengen en op elkaar af te stemmen. Op dit punt zijn de SDR vergelijkbaar met andere integratiekaders van het CBS zoals de Nationale Rekeningen. Bronnen voor de cijfers in de tabellen 1 en 2

(maatschappelijke participatie) zijn de Bevolkingsstatistieken, de Onderwijsstatistieken en de Arbeidskrachtentellingen. De Bevolkingsstatistieken geven een volledig overzicht van de structuur en de loop van de bevolking van Nederland. In de Onderwijsstatistieken wordt al het gesubsidieerde onderwijs integraal waargenomen, terwijl in dat kader met behulp van de onderwijsmatrix ook de in-, uit- en doorstroom worden vastgesteld. Aan de uitkomsten van de Arbeidskrachtentellingen konden in de eerste plaats gegevens over de structuur van de bevolking van vijftien jaar en ouder, met uitzondering van de institutionele bevolking, op steekproefbasis worden ontleend. Voorts leverden deze databestanden ook retrospectieve gegevens op over de voornaamste bezigheid (van een jaar terug). De cijfers in tabel 3 (bevolking in huishoudens) zijn verkregen door gebruik te maken van de Bevolkingsstatistieken, het Woningbehoeftenonderzoek, inclusief de daarbij verzamelde retrospectieve gegevens betreffende de positie in huishouden, de AKT en statistische gegevens over de bevolking in institutionele huishoudens.

Voor een goede afstemming van de bronnen is het uiteraard noodzakelijk dat begrippen uniform zijn omschreven en geoperationaliseerd. Verder dient rekening te worden gehouden met verschillen in teltijdstip en de bestreken populatie in elk onderzoek, met ontbrekende of elkaar overlappende gegevens en steekproef- of waarnemingsfouten. Het integratieproces wordt dan ook vooral gekenmerkt door het hanteren van uiteenlopende confrontatie- en ramingstechnieken (waaronder rekenprocedures zoals iteratief proportioneel aanpassen). Een technische randvoorwaarde is daarbij essentieel: te allen tijde moet voldaan zijn aan de bevolkingsboekhoudkundige definitievergelijking; dat wil zeggen, de bevolking van elke onderscheiden bevolkingscategorie aan het begin van de periode plus de instroom minus de uitstroom is gelijk aan de bevolking aan het einde van de periode.

Enkele uitkomsten

Ten einde de samenhang tussen standen en stromen te benadrukken,

Tabel 3. *Bevolking in huishoudens naar type huishouden en positie in huishouden, 1985*

	In particulier huishouden			In institutioneel huishouden	Totale bevolking
	eenpersoons-huishouden	meerpers. huish. kinderen	anderen		
	x 1 000				
Bevolking op 1 januari 1985 (= 100%)	1.426	4.908	7.817	303	14.454
	%				
Uitstroom naar:					
particulier huishouden					
eenpersoonshuish.		2,3	1,3	0,1	
meerpersoonshuish.					
kinderen	0,2		0,0	1,1	
anderen	6,4	3,0		0,4	
institutioneel huishouden	0,8	0,0	0,2		
Sterfte	2,0	0,0	0,8	8,8	0,8
Emigratie	1,2	0,2	0,3	0,0	0,4
Uitstroom totaal	10,5	5,7	2,6	10,5	1,2
Instroom uit:					
particulier huishouden					
eenpersoonshuish.		0,0	1,2	3,9	
meerpersoonshuish.					
kinderen	7,9		1,9	0,7	
anderen	7,2	0,0		5,0	
institutioneel huishouden	0,0	0,1	0,0		
Geboorte		3,6	0,0	0,0	1,2
Immigratie	0,5	0,6	0,4	0,0	0,5
Instroom totaal	15,6	4,3	3,5	9,5	1,7
Mutatie (instroom-uitstroom)	5,1	-1,3	0,9	-0,9	0,5
	x 1 000				
Bevolking op 1 januari 1986	1.498	4.842	7.889	300	14.529

zijn de rekeningen hier samengevat in de vorm van transitietabellen. In de uitgebreide publicaties zijn de tabellen tevens in de vorm van overgangsmatrices opgenomen. Tabel 1 heeft betrekking op de maatschappelijke participatie in 1984. In de eerste regel staat de verdeling van de bevolking over de categorieën op 1 januari 1984; per kolom kunnen voor elke categorie de veranderingen hierin worden afgelezen. In de onderste regel is de eindstand, op 1 januari 1985, te zien. Zo valt te lezen dat van de 3.421.000 personen die op 1 januari 1984 onderwijs volgen, 4,0% een jaar later het onderwijs heeft verlaten en een werkkring heeft en 3,0% een andere activiteit. Een gering gedeelte (0,4%) behoort een jaar later niet meer tot de bevolking van Nederland. Aan de andere kant is er instroom van kinderen die voor het eerst naar school gaan (5,3% van de omvang van de oorspronkelijke onderwijsbevolking), van personen die een jaar eerder werkten (0,1%) of een andere activiteit hadden (0,3%) en van personen die een jaar eerder nog niet tot de Nederlandse bevolking behoorden (0,6%). Per saldo neemt de onderwijsbevolking in dat jaar met 1,1% af en zijn er op 1 januari 1985 3.378.000 onderwijs volgenden.

Tabel 2 laat de ontwikkeling van deze mutaties in de tijd zien voor een aantal categorieën. Daaruit blijkt dat sommige procentuele mutaties in de loop van de periode 1980-1984 maar geringe variatie vertonen. Zo neemt bij voorbeeld de instroom van jonge kinderen in het onderwijs, circa 5% van de onderwijsbevolking, elke twee jaar slechts met 0,2 procentpunten toe. Andere demografisch bepaalde stromen zoals de sterfte zijn, relatief gezien, vrijwel constant. Kijken we echter naar de veranderingen in het aantal werkenden en anderszins actieven, dan komen in de tijd betrekkelijk grote fluctuaties in stromen op de arbeidsmarkt tot uiting. In het begin van de jaren tachtig nam de niet-werkzame beroepsbevolking flink toe, vanaf 1984 trad een verbetering op. Deze ontwikkelingen worden gereflecteerd in een grote uitstroom van de categorie werkend naar anderszins actief in 1980 en 1982 (respectievelijk 6,7% en 7,7% van de werkenden), gevolgd door een geringere uitstroom in 1984 (van 5,9%). De toeneming van het aantal werkenden als gevolg van de instroom van schoolverlaters is in 1980 nog 3,2%; dit percentage neemt af tot 2,7 in 1982 en neemt dan weer toe tot 3,0 in 1984.

In tabel 3 zijn overeenkomstige stand- en stroomgegevens gepresenteerd over de bevolking in huishoudens; uitkomsten zijn thans alleen nog voor het jaar 1985 beschikbaar. In de bovenste regel van de tabel staat weer de verdeling van de bevolking over de onderscheiden posities aan het begin van

dat jaar. Kijkend naar de veranderingen die daarin optreden zien we dat de grootste dynamiek wordt geconstateerd bij de eenpersoonshuishoudens. Een flinke uitstroom (10,5%) staat tegenover een nog grotere instroom (15,6%) met als resultaat dat het aantal eenpersoonshuishoudens aanzienlijk stijgt. In de kolom daarnaast valt te lezen dat het aantal kinderen uiteraard voornamelijk stijgt door geboorte (3,6%) en afneemt doordat kinderen het ouderlijk huis verlaten (5,3%). De laatstgenoemde uitstroom wordt voor iets minder dan de helft gevormd door jongeren die alleen gaan wonen.

Verdere ontwikkeling

Aanzetten tot sociaal-demografische rekeningen zijn in internationaal verband gegeven door met name R. Stone. Al 20 jaar geleden verscheen een OESO-studie van zijn hand waarin demografische gegevens in samenhang werden gepresenteerd³. In 1975 verscheen de VN-studie *Towards a system of social and demographic statistics*, die voor de SDR als inspiratiebron heeft gediend. In deze monografie werd een omvangrijk systeem voorzien waarin sociaal-demografische statistieken konden worden ondergebracht⁴. Inmiddels zijn de verwachtingen daar niet meer zo hoog gespannen. Het CBS is voor zover bekend een van de weinige statistische bureaus die enkele stappen op dit gebied hebben genomen.

De SDR staan overigens als rekeningstelsel niet geheel op zichzelf; er is nauwe samenhang met andere stelsels van statistieken waaraan het CBS

werkt. Te noemen vallen de Sociaal-economische rekeningen (SER), waarin gegevens over inkomen en consumptie naar huishoudenstype systematisch worden gepresenteerd⁵; op hun beurt zijn de SER weer nauw afgestemd op de macrototalen van de Nationale Rekeningen. Daarnaast is er samenhang met de in opbouw zijnde Arbeidsrekeningen, waarin gegevens over arbeid en lonen systematisch bij elkaar gebracht worden⁶. Voorts is vermeldenswaard dat de SDR bij verdere detaillering als gegevensbron kunnen dienen voor arbeidsmarkttafels, een toepassing van meerdimensionale demografie⁷.

De cijfers in de methodologische publicaties zijn alweer enigszins gedateerd. Thans wordt gewerkt aan actualisering en enkele relevante detailleringen. Zo zal er naar gestreefd worden binnen de betrekkelijk heterogene bevolkingscategorie 'anderszins actieven' (zie tabellen 1 en 2) op consistente wijze onderscheid te maken naar de niet-werkzame beroepsbevolking, arbeidsongeschikten, gepensioneerden en degenen die (voornamelijk) in het huishoudelijk productieproces werkzaam zijn. Daarnaast zal ook aandacht worden geschonken aan samenvoeging van cijferopstellingen over maatschappelijke participatie en bevolking in huishoudens.

De uitkomsten van de hier besproken statistische exercities zijn op zichzelf van belang als achtergrondgegevens voor maatschappelijke verschijnselen. Er zijn op langere termijn ook toepassingen denkbaar die gebaseerd zijn op het dynamische element in de rekeningen. De procentuele stroomcijfers leveren immers schattingen op van

overgangskansen. Daarmee kunnen in principe simulaties of vooruitberekeningen worden uitgevoerd⁸. Duidelijk moge zijn dat voor dergelijke toepassingen eerst langere tijdreeksen beschikbaar moeten komen. De Sociaal-demografische rekeningen geven daartoe, zij het nog bescheiden, enige aanzetten.

**D. Gorter
C.S. Wang**

De auteurs zijn werkzaam bij het Centraal Bureau voor de Statistiek.

3. R. Stone, *Demographic accounting and modelbuilding*, OESO, Parijs, 1971.

4. Verenigde Naties, *Towards a system of social and demographic statistics*, New York, 1975.

5. Hierover is bericht in *ESB* van 4 mei 1988, blz. 436-438. De publicatie, getiteld Sociaal-economische rekeningen; methodebeschrijving en toepassing voor 1981, is verkrijgbaar bij SDU of de boekhandel.

6. Zie hiervoor bij voorbeeld het *Supplement bij de Sociaal-economische maandstatistiek*, nr. 5, 1987, dat door het CBS wordt uitgegeven.

7. Voor meerdimensionale demografie in het algemeen zie men bij voorbeeld F. Willekens, *Multiregionale demografie*, Intern rapport nr. 33 van het NIDI, 1984. Arbeidsmarkttafels vormen een mogelijke toepassing; dit is voor Nederland onderzocht door T. van de Wijst, Een beschrijving van de arbeidsmarktdynamiek aan de hand van meerdimensionele arbeidsparticipatietafels, *Maandstatistiek Economie*, nr. 50, 1986, blz. 163-180.

8. Hieraan wordt aandacht besteed door K.C. Land en M.M. McMillen, Demographic accounts and the study of social change, with applications to the post-World War II United States, in: F.T. Juster en K.C. Land, eds., *Social accounting systems: essays on the state of the art*, Academic Press, New York, 1981.